

1281

TOPIC: PUBERTY (GIRL).

INFORMANT: VILIMAINA. KETEDROMO. (F).

AGE: 67 YEARS.

ORIGIN: NAKOROSULE, WAIMARO, NAITASIRI.

PLACE OF INTERVIEW: RAIWAI, SUVA.

DATE: 7/12/ 86.

INVESTIGATOR: VASITI. LIGAIRI.

Vinaka vakalevu, keirau vakarau talanoa tiko yani qo, kei Vilimaina Ketedromo, e dua na marama ni vanua ko Waimaro, Nakorosule, mai Naitasiri, kana talanoa taka tiko yani ko koya ena bogi edai, na nona sa qai vakataletubu vakadua e dua na gone yalewa mai na nodratou vanua se sa qai yacovi koya vakadua na nona mate ni vula. Vinaka, Vilimaina.

Me vaka Vilimaina, ni kemuni sa toka ena dua tani na yabaki ni bula, au vakabauta ni sana kila sara toka e levu nai talanoa se koni sa vakadinadina taka oti na vakataletubu me vaka koni sa vakarau vakamacala tiko mai kina oqori.

Ko au e dua na marama ni dua na vanua, me vaka nia tauvi au na tauvi-mate ni yalewa ka mani qaravi sara kina vakavanua na veika taucoko baleti au. Ko au e a caka noqu iyau, tevu na noqu ibe, vakarau na kequ magiti, ka sulu tiko vakavanua ena veisiga. Era a caka va tiko mai nai valavala vakavanua ko ira na noqu vasu ko mai Nasautoka, nisa tauvi au na kequ mate sa tukuni vei au, gone yalewa, mosa tu vakarau ena bula vakawati. Ni sa vaqo, sana maroroi tiko na gone yalewa qo kana qarauni tiko na veika me baleti koyavakauasivi mai vei ira na tagane. Me vaka taki au, au sega ni domona na turaga watiq, au a

laki duguci yani ena i yau, qo au se bera ni yacova na gauna ni vakawati au a se vuli tiko kina e Muanikau, sa lako yani nai tukutuku qo, niu sa laki duguci yani meu wati Paula. Ia, au a bese, sa qai tukuna vei au na noqu Ratu, kua niko bese, qori e dua nai tutu cecere ko sa lakovi mai kina. Au sa qai mai vakamau taki yani, au vakaluveni, sa qai mai yaco sara meu sa laki tiko e Suva e na noqu i tikotiko qo, kau se bula vinaka tuga, ka sega nidua na mate e tauvi au madaga. Au mamarau tuga ena veisiga, sara tu na luvequ, sa tu na makubuqu, kau mamarau tuga.

_: Vilimaina, daru na lesu tale beka e liu, ena nodaru a talanoa taka toka na nodra a vakataletubu na maramaena gauna e liu ena nomuni vanua. Me vaka mai Cakaudrove, ni sa tubu mai e dua na gone yalewa ena dua na mata vuvale, esana toka ko buna, ko tinana, kasaritou sana qaravi koya sara toka ga kana vakaraici tiko ena veisiga. Vakacava mai nomuni vanua ea vaqo nai vakaru ea caka vei iko?

PE [Io, vinaka, ena gauna sa yacovi au kina, na vakataletubu, au sa qai tukuna vua na turaga na noqu Ratu, kei na tinaqu ni dua na ka sa cakava na noqu ka vakamarama. Au a sa vakataletubu, sa vakaraitaka, niu sa tubu cake kau sa gone yalewa, tevu noqu ibe, davodavo kei nai sulu vakaviti. Ni sana oti e siga va saqai caka na kakana, ka taucoko ena caka vaka vanua, me vakaraitaka ni sa caka tiko na ka me baleta tiko e dua na marama ni sa yacova e dua na bula vou. Au sa qai tubu cake mai me yacova sara na gauna au sa laki duguci kina kau sa mai toka qo, kau sa qase tale mai. E dau ka rokovi na ka qo, baleta, ni sa yacova e dua na gone yalewa na nona mate esana qai qaruni tiko me kua sara ni yacovi koya yani e dua na tagane baleta na qai bukete, e sana marotoi tokaga ena lomani vale de lakolako ena sagai koya e dua na qai vakavuna kina na leqa totolo, ni se bera na vakawati.

PE [_: Vinaka, me vaka koni sa qai vakamacala taka toka mai ya, na nona se gauna koni a vakataletubu mai kina, me vaka koni lako tiko mai ena dua na vuvale turaga, ia, vakacava na gauna sa yacovi iko kina me vaka ko iko e sa dua tani nai taba koni sa toka kina qori, nai sulu cava beka koni a dara toka me vaka na gauna e liu, era dau dara tuga na liku se masi, rawa nikoni vakamacala taka na tikina koya?

Vinaka vakalevu, ko au na gauna au a vakataletubu kina, ko ratou na

PC [noqu nana, nei, bubu eratou a qaravi au, sa qai veisau tuga ena veisiga na noqu i sulu vaka viti, na masi, me yacova sara ni sa oti na bogi va au sa qai dara nai sulu vakavalagi. Ea dua na magiti levu, ea vakayacori ena gauna au a sa bogiva kina. Sa na qai caka tiko na veika me baleti koya na gone se ko au, e a caka tiko na veivakamarau taki me bogiva.

_: Vilimaina, me vaka koni sa tukuna ,nisa oti mai nai vakaisulu, koni sa kau sara mai kina dua na vale se bure moni mai tiko kina, ia, mai Cakaudrove, e tiko e dua na marama, e dau vakatokai tu me yalewa vuku me mai veiqaravi tiko vei ira na gone yalewa. Vakacava ko kemuni, ea vatalega qo se ratou veiqaravi ga ko iratou na tinamu kei iratou na nomuni nei?

V [Mai Waimaro, e tiko ko iratou na marama eratou dau qaravi keitou na turaga, qo na vuvale nei koya na matanivanua, me vaka ko au auluvena e dua na Tui na kawa ni Wunivalu kau ulumatua. Ke caka tiko e dua na vakatale tubu sa tiko ga ko iratou na dau qarava na ka qo ena neitou i tikotiko, me yacova saraga na gauna e rau sa laki tiko kina enai tikotiko.

_: Me vaka koni a sa tiko voli ena lomani vale, ea tu beka e so na tabu ena gauna ni vakabogiva, me vaka nira dau veisiko tiko yani ko ira na marama, ena tau tiko beka eso na lewa vaka vanua, rawa koni vakamacala toka mai ena tikina koya?

V [Ni sa caka tiko na soqo oqo esana vakatabui sara me dua na turaga mena lako yani ki na vanua qo, sarana tikoga vaka yalewa tikoga qo. Me da dau maroroi ka me kua sara ni dua, e dodonu me beca na tabu ni ka vakavanua qo.

_: Me vaka koni sa tukuna toka qori na vakabogiva, dau vakacava, mai Cakaudrove e dau vakayacori tiko kina edua na ka me vaka tiko na sili Ena lako beka ki sili ki uciwai se waitui, vakacava na gauna ni a vakayacori kina vei iko na ka qo?

V [Io, keitou sa tiko ga na vanua ni sisili ko keitou na turaga, keitou sili kina na luvena, tinana.

sega tale ni dua na sili kina. Esana raica sara toka ga na matanivanua na sisili qo ni sega tale ni rawa nidua ena laki sili kina.

_: Vinaka tau, me vaka ni sa dau tiko na ka qo, esa dua beka na gauna, era sana vakataletubu taucoko kina na marama, erasana laki tiko ena dua na bure, ia, ni lomani siga vaqo, sa qai dau lako mai ko ira na gone yalewa, kei na yalewa vuku me mai vakasilimi ira, mena tara kina na nodrai yaya tabu, me qai kila kina, se rase tiko vaka vinaka na gone yalewa qo, se sa vaka cacani oti na yagodra mai vua e dua na tagane?

V { E sega, sa tiko ga na gauna sana qai kilai mai kina se sa tiko vinaka voliga na marama qo se sega, qo ena gauna, sana laki vakamau kina, sana qai laurai ga na kenai vakadinadina ena ibe sana tevu tu me na nona se na tukina na dra se sega. Ke sega, kenai balebale sa vakacacani oti mai na gone yalewa qo mai liu.

_: Tau, vakacava na gauna koni a kau kina moni laki sili, ea caka beka vei iko e dua na vakamamaca se?

V { Ko ratou saraga na noqu nei, eratou kila taucoko na veika esana yaco vei au, au a vakamamaca taki, na ibe kei na masi, me vaka qo nai tovo ni nodra na qase eliu. Qo ni da maroroi tiko kina, ka talei taki tiko na gaunisala vou eda sa mai yacova ena gauna qo. Ko ratou sara tiko ga na noqu nei kei na noqu bubu eratou na cakava tiko na ka oqo.

_: Tau, na cava sara beka edau vakayagataki ena vakamamaca?

V { Na kumi, sulu, ibe, ia, niko sa vakai sulu oti, na ka taucoko ko dara tu qo, esana qai luvati taucoko mai ka soli vua na marama era veiqaravi tiko vei au.

_: Tau, au kerea me daru na lesu tale vaka lailai e liu, me vaka ni sa tiko na gone yalewa vakataletubu, ena tiko na nonai sulu, ka dara voli, ia, ko cei e sa qai dau maroroya mai sulu qo ni sa oti na vakabogiva?

V { Na ka qori sa vakatau saraga vei iratou na noqu nei, rawa ni ratou laki buluta e vanua, ia, sega ga ni rawa ni kama, eratou sana qarauna sara ga mai na ka qo ni ka ni marama, ka na rawa ni caka kina e so na ka ca, ia, koya qo esa dau qarauni saraga ga kina na tikina oqo.

_: Tau, vakacava beka na nomuni a tiko voli ena lomani bure, ni a sili

tiko beka ena waiwai me vaka mai Cakaudrove, e dau caka toka vaqo, na kenai valavala, vakacava na gauna ea veisau taki tiko kina na nomuni sulu vakamarama-?

Pe { Sa vinaka, ena gauna au a tauvimate tiko kina, ea dau kau mai eso na tikini sulu ga meu mai qusi qusi toka kina ke lako tiko na dra, ia, na noqu liku e veisau tiko ena veisiga me kua ni tu kina na kani tauvimate ka tuga nai sulu meu quaqua tiko kina.

_: Me vaka koni a tiko e bure me siga va, ea so beka na tabu koni a donuya tu, me vaka ko ira na tagane, era dau tabu ni raici ira na yalewa bukete kera teve, vakacava na tabu vei kemuni?

V { Na ka va koya, au sega ni lewa kina e dua na ka, eratou sa lewa saraga ko iratou na noqu nei kei iratou na qaravi au tiko, era dau tabu ni lako yani ki vale, ko ira na marama kei ira na turaga kara sa dau tiko vata ena bogi mera qai dau lako yani vei au, baleta toka na nodratou lewa na marama e sa toka ya.

_: Me vaka sa dau caka oti na bogiva, sa qai dau caka na solevu, rawa nikoni vakamacala taka vei au, se cava na solevu?

S { Qori nai otioti ni ka e caka ka soqoni kina nai yau, mai vei ira na weka -na na gone marama qo, ia, nai yau taucoko qo, esana qai soli vua na marama era veiqaravi tiko me baleta tiko na gone marama ka maroroi tiko ena lomani vale, e sana qai qaravi kina na marama yalewa vuku ka soli yani kina vei ira nai yau, kakana, ena ka ga ni vakavinavinaka.

S { Na magiti koya e vakayagataki qo, e baleti ira tiko na marama me kani marau ga, nira sa yacova tale edua na bula vou vaka gone yalewa, kasa na qarauni tiko na nodra bula ena veisiga. Qo na mate na bulumakau, vuaka qoea dua na soqo levu kau raica tu kina na ka ea vakayacori vei au.

_: Tau, mevaka mai noqu vanua, ni sa laurai tiko ni sa tubu cake tiko mai e dua na gone marama, esana kau sara e so na vuaka, bulumakau, ka tei eso na kakana me baleta tiko na gauna ena qai yacova mai me na vakataleb tubu kina, ia, qo kina na kena magiti, vakacava mai vei kemuni ea, caka talega kina na kaqo?

L Io, ea caka vaqori, baleta niu se lalai.

P [ea sa tukuna tiko vei au ko tinaqu kei buqu, ni na vakarau caka vei au e dua na soqo levu kana caka kina na kequ magiti, ka meu na maroroi au sara mai vei ira na tagane ni se bera tiko niu vakataletubu, au rogoca kau qarauna sara tiko na tikina qo. Au sa mai vakamuraia sara na ka qo, kau sega sara ni lako vakaveitalia, seu cakava edua na ka merau na madua kina ko rau na noqu i tubutubu.

: Tau, daru lesu tale valailai ki muri, na gauna koni sa laki sili kina, ko cei sara beka na tamata ea kauti iko ka laki vakasilimi iko e wai?

V [Noqu nei ga, kei noqu matanivanua, rau kauti au meu laki sili, ka me yacova na gauna au sa kau lesu tale kinakivale.

-: Vakacava tau, ni sa dau tiko na bogiva e vale, koni dau vakatarai moni lako mai ki tuba?

V [Qori e sa vakatau sara tiko ga vei iratou na veiqaravi tiko, kevaka ratou via kauti au ki sisili, eratou sana lako saraga, na lewa sa tuga vei iratou na tiko keu au.

_: Ni rawa ni talanoa taka na Solevu ka a vakayagori vei kemuni mai Nakorosule mai Naitasiri?

S [Ea caka na magiti, nai yau, ka taucoko ka caka tiko na marau ena siga taucoko ya me yacova na bogi, sega ni qai caka tale e dua na ka ena siga tarava, oti ga era sa dui vei suka yaki na lako mai ena soqo, kau lesu tale ko au ki na noqu vale.

_: Vakacava nai yau ena solevu, e dau wase eso vei iko kei ratou na nomu nei se, ni vakamacala taka mada na tikina koya?

S [Na vota ni yau eratou sana lewa saraga ko ratou na turaga eratou a qaravi au tiko, kevaka e soli vei au se sega sana nodratou ya.

_: Vakacava na yabaki ni bula nei koya e dua na marama e dau yacovi koya kina na nona matenivula vakamarama?

P [Eso era tiko na yabaki tini kalima se tini ka ono qai dau tauvi ira, nia ra sa tubu cake tiko mai, eso e tauvi ira ni ra se gone me vaka na yabaki tini se tini kadua. Qo naka au vakaraitaka tiko ka yaco vei au, kevaka ko sa tiko vata kei na nomu turaga, e vinakati me sa oti na yabaki ruasagavulu kadua mo qai vakawati.

Mo kila vinaka na kani vakaluvani, kevaka ko sa tauvimate oti ena dua na vula, mo kakua sara ni tiko vata kei na nomu turaga me oti e tini kalima na siga me kaukauwa vinaka tale kina na yagomu vaka marama mai loma mo drau qai tiko vata tale, me dua na vuvale vinaka me vaka ga na kenai vakarau. Sa vaya na kena levu.

Vinaka vaka levu Vilimaina Ketedromo, ni a vakarogoci Vilimaina Ketedromo tiko yani koya, e dua na marama ni Nakorosule, Waimaro, Naitasiri ka talanoa taka tiko vaka lekaleka ko koya nai vakarau ni vakataletubu ea sotava mai na nona vanua kani a yaco vua e liu.

Vinaka vakalevu.

THE END.